
ЗІСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ І ФРАЗЕОЛОГІЇ В КУРСІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

О. А. Войцева (Одеса)

Зіставно-типологічний аспект дослідження лексики і фразеології польської та української мов потребує пильної уваги в процесі навчання студентів-філологів. Оволодіння лексико-фразеологічним запасом спорідненої польської мови сприятиме засвоєнню іншомовної системи в цілому і окремих рівней її, формуванню власних думок, розумінню книжно-писемного і розмовного різновидів літературної мови. Практичне оволодіння лексикою та фразеологією польської мови ускладнюється деякими об'єктивними труднощами, які виникають під час навчання. На жаль, в учбово-методичній літературі розглядуваним лінгвістичним розділам приділяється мало уваги. Нова галузь у методиці викладання мови в школі, яка спеціально вивчає лексичні і фразеологічні поняття, виділилась з недавнього часу, на початку 70 рр. У вищій школі філологічне ознайомлення студентів-філологів із слов'янськими мовами також не повинно обмежуватися тлумаченням слів і словосполучень. Доцільно було б включити до учбових планів спеціальний розділ «Лексика і фразеологія», у якому розглядалися б такі важливі питання, як типи лексичних значень слів, багатозначність слова, омоніми, синоніми, антоніми, походження і формування лексичного складу, активна і пасивна лексика, типи фразеологічних одиниць, здобутки в галузі польської лексикографії. Причому, усі ці мовні явища слід розглядати у зіставному плані, з урахуванням специфіки рідної і іноземної мов. Адже в ході навчання досить часто виникають інтерферентні явища, пов'язані з різним семантичним обсягом матеріально подібних слів або розбіжними значеннями тотожних у морфологічному плані одиниць, заміною елементів стійких словосполучень тощо. Уникненню небажаних помилок повинна допомогти розроблена типологія подібних і специфічних мовних елементів на лексико-фразеологічному рівні.

Встановлюючи спільні мовні риси, слід звернути увагу передусім на матеріально і семантично співвідносні лексеми. Споріднені з українськими слова індоевропейського походження становлять основу польської літературної мови (Тихомирова, 1988, с. 231). Це — назви спорідненості і свояцтва (*matka, brat, siostra*), лексеми, що позначають тварин і рослини

(*owca, wilk, wierzba*), дії і якості (*brać, wieźć, bosy, wązki*). Від індоєвропейських коренів утворилися одиниці загальнослов'янського походження, які називають частини тіла (*ucho, nos, serce*), тварин (*orzeł, jelen, bóbr*), рослини (*brzoza, osika*), явища природи (*słońce, dzień, wiosna, zima*), процеси і стани (*stać, żyć, umrzeć*) та ін. Польська мова успадкувала також іншомовні слова з класичних, індоєвропейських, слов'янських мов. Значну роль у збагаченні словникового складу «польщизни» відіграли латинізми (*kolegium, instrument, sanatorium*), запозичення з німецької, французької, англійської мов (нім. *rynek, oficer, kuchnia*; фр. *bilet, kariera, garaz*; англ. *eskalacja, bestseller, mecz*) тощо. Частина лексем має слов'янське походження: рос. *rubel, samowar, czajnik, dacza*; укр. *hreczka, dereń, sadyba, hubka* та ін.

Глумачення і засвоєння цих і подібних лексичних одиниць не викликає утруднень у студентів-філологів. Для нас особливо цікавими є наслідки українсько-польських та польсько-українських мовних контактів. Підраховано, що за інтенсивністю іншомовних зв'язків з українською польська мова посідає третє після російської і білоруської мов (Белодед, 1968, с. 25). Український і польський народи з найдавніших часів мали регулярні політичні, культурні, побутові взаємини. Вони позначилися на лексичному складі двох мов, наприклад, з польської запозичені слова *скарб, полковник, каштан, повідло, гудзик, ковадло, кишеня, збруя, підлога, стьожка* та багато ін. Більшість лексичних одиниць була перейнята разом із предметом, поняттям, явищем, які потребували номінативних засобів вираження (Войцева, 1994, с. 77-78).

В учбово-методичній практиці важливу роль відіграють також фразеологічні одиниці. Враховуючи основні прикмети стійких словосполучень (стійкість, відтворюваність, цілісність значення, декілька компонентів), слід відокремити спільні для польської та української фразеології словосполучення. Фразеологічно співвідносні одиниці мають відображати однаковий зміст, мати подібну образність і виконувати однакову функцію (номінативну або комунікативну). (Підготовка учителя..., 1989, с. 178). Комунікативну функцію мають прислів'я та приказки, які є найкоротшим, в одному реченні мінілітературним твором (Mądrej głowie..., 1992, с. 6). Серед фразеологізмів є запозичені одиниці (*alfa i omega, jablko niezgody, stajnia Augiasza*), окрему групу складають спільнослов'янські стійкі сполучення (*babie lato, bić w oczy, idą lata*). У складі фразеологічних одиниць, які співпадають в польській та українській мовах, переважають фразеологічні сполучення (*zrobić wrażenie* — справити враження, *krzyzczyć na cale gardło* — кричати на все горло, *złożyć w ofierze* — принести в

жертву), наявні також фразеологічні єдності (*nawarzyć kaszy* — наварити каші, *wpaść w oko* — впасти в око), прислів'я та приказки (*nie dla psa kelbasa* — не для пса ковбаса, *thucze się jak Marek po piekle* — говчеться, як Марко по пеклу, *znajdować się między młotem a kowadłem* — бути між молотом і ковадлом, *lać wodę na czyjś młyn* — лити воду на чийсь млин), майже відсутні фразеологічні зрощення.

Зіставне висвітлення в лексиці та фразеології специфічних рис допомагає запобігти помилковому перенесенню особливостей однієї мови на іншу, з'ясувати національну своєрідність польської мови. Вивчення властивостей, притаманних польській мові, сприяє дотриманню лексико-фразеологічних норм розглядуваних мов. Неповне знання обсягу значень польських слів, перенесення особливостей семантики мовних одиниць рідної мови на лексеми, що вивчаються, призводить до помилок у мовленні.

Між семантичними сферами української та польської мов існують складні відношення; вони виявляються у різних відповідниках. Розглянемо найбільш характерні польсько-українські відповідники у галузі лексикології: 1) різним значенням слова в польській мові відповідають окремі українські слова: *iść* — *іти, минати, змагатися (idą lata, idą w zawody)*; *pilny* — *старанний, негайний (pilny ojciec, pilna sprawa)*; *atak* — *напад, припадок (atak sportowca, atak serca)*; 2) кільком різним польським словам відповідає багатозначне слово в українській мові: *wiedzieć* — *мієć wiadomości, być świadomym czegoś; znać* — *мієć pewien zasób wiadomości (SPP, 862, 1022) — знати; lekki* — *мало важачу; łatwy* — *нетрудний; słaby* — *мажачу niewielką siłę; gładki* — *о ruchach (SPP, 293, 312, 700) — легкий*; 3) значення слів співпадає в обох мовах, а значимість — різна: *bratowa, synowa* — *невістка; teściowa* — *теща, свекруха; wuj* — *дядько, брат матері, stryj(ek)* — *дядько по батькові; bratanek* — *племінник, син брата, si-ostrzeniec* — *племінник, син сестри*; 4) слово у польській мові порівняно з українським має звужений обсяг: *koromysło reg., wsch. przyrząd do noszenia wiader z wodą (Doroszewski: 3, 1013) коромисло* — 1) дерев'яна вигнута палиця з зарубками або гачками на кінцях, якою носять на плечах відра з водою; 2) рід важеля з точкою опертя посередині; 3) дитяча гра (СУМ: 4, 297) або семантика польського слова є розширеною: *czereda* — *група, gromada, zgraja (Doroszewski: 10, 1070), череда* — *гурт свійських тварин або група тварин, риб, які тримаються разом (СУМ: 11, 303)*; 4) міжмовні омоніми або «неправдиві друзі перекладача» — генетично і структурно близькі слова, у яких відбулася диференціація значень: *lekcja* — *урок, sklep* — *магазин, obywatel* — *громадянин, parobek* — *наймит*; 5) однокорене-

вому українському слову можуть відповідати в польській мові складні слова: *godinnikar* — *zegarmistrz*, *мать* — *okamgnienie*, *меню* — *jadłospis* або парні: *нісенітниця* — *klituś-bajduś*, *лазурит* — *lapis-lazuli*; 6) складному українському слову відповідають в польській мові однокореневі слова: *суднопластво* — *zegluga*, *землевласник* — *ziemianin*; 7) парним українським словам відповідає польське кореневе слово: *сила-силенна* — *siłaga*, *чайка-риболов* — *gubitwa*; 8) польське слово співвідносне із словосполученням української мови і навпаки: *зувієць* — *забийна худоба*, *walka* — *рукопашний бій*; *złożyć sprawozdanie* — *звітувати*, *życiorys własny* — *автобіографія*, *komora celna* — *митниця*; 9) польському словосполученню відповідає парне слово в українській мові: *raketa nośna* — *ракета-носії*, *automat telefoniczny* — *телефон-автомат*, *bal maskowy* — *бал-маскарад*.

Своєрідність польської лексики виявляється в окремих лексемах, які взагалі не мають еквівалентів в українській мові. До них належать найменування релігійних та народних свят, одягу, танців, предметів та інших реалій польського життя: *Zaduszki* — День помину померлих, *dozynki* — Свято врожаю, *Barbórka* — традиційне свято польських шахтарів, *kierpse* — шкіряне взуття польських горян, *dyngus* — обряд поливання водою на другий день після Великодня, *studniówka* — шкільне свято за сто днів до отримання атестату зрілості, *laurka* — вітальний лист, прикрашений малюнком та ін.

У зіставному плані треба розглядати також застарілу лексику, діалектизми, розмовно-побутові, просторічні слова, лексеми з конотативними відтінками у значенні.

З метою правильного вживання іношомовних слів слід окреслити найбільш частотні одиниці, без яких неможливим було б спілкування, і ввести їх у лексичний словник-мінімум. Створення такого польсько-українського словника значно підвищить мовний рівень студентів-філологів.

Уміння відтворювати фразеологізми як семантично і структурно цілісні одиниці, стилістично і ситуативно марковані, виявляється необхідним при вивченні нерідної мови. Фразеологічний рівень яскраво висвітлює національну своєрідність стійких словосполучень. Дійсно, у розмовній практиці неможливо обійтись без усталених словосполучень. Комунікативно значиме фразеологічне ядро могло б знайти відображення у польсько-українському фразеологічному мінімумі, де містилися б як тотожні, так і специфічні для польської мови фразеологізми. Особливу увагу необхідно звернути на синонімічні усталені словосполучення, які відрізняються відтінками у значенні: *świecić oczyma* — не знати, куди й очі дівати, *rodzinna*

strzecha — рідна хата, *w siłę wieku* — у розквіті сил, *mądrej głowie dość* *dwie słowie* — розумний з півслова розуміє; а також на фразеологізми, котрі не можна витлумачити адекватно засобами української мови: *nabić w butelkę* — пошити в дурні, *puścić płazem* — залишити безкарно, *myśleć o niebieskich migdałach* — витати думками в хмарах, *mniejsza o to* — бай- дуже, *gdzie pieprz rośnie* — де козам роги правлять, *szkoda czasu i atlasu* — марна праця.

Різноманітність складу, труднощі у класифікації фразеологізмів потребують диференційованого підходу у визначенні способів їх семантизації. Найбільш розповсюдженими є прийом перекладу, використання синонімів, розгорнуте тлумачення стійких словосполучень та уведення їх у контекст.

Отже, основою зіставного вивчення лексики і фразеології польської мови є системний підхід до мовних явищ, знаходження спільних рис і з'ясування специфічного, виділення тотожних слів і словосполучень з одного боку, і семантично неспіввідносних — з другого. Навчальна робота повинна проводитися з урахуванням системних відношень, які існують між порівнюваними одиницями в польській та українській мовах.

- Белодед И. К. Контакты украинского народа с другими славянскими языками и унификация его устной литературной нормы. — К., 1968.
 Войцева О. А. Лексичні українізми в сучасній польській мові // Збірник наукових статей. — Одеса, 1994 (Вип. I).
 Подготовка учителя русского языка для национальной школы: Лингводидактический аспект / Под ред. Н. М. Шанского. — М., 1989.
 Русанівський В. М. Мова в нашому житті. — К., 1989.
 Тихомирова Т. С. Курс польского языка: Учебник для вузов по спец. «Русск. яз. и лит.» — М., 1988.
 Mądrej głowie dość przysłowie / wybrał J. Berner. — Łomża, 1992.

Список скорочень:

- СУМ — Словник української мови: в 11 т. — К., 1982-1989.
 Doroszewski — Słownik języka polskiego w 11 t. / Pod red. W. Doroszewskiego. — W., 1958-1969.
 SPP — Słownik poprawnej polszczyzny. — W., 1980.